

AZ ÉLETSZÍNVONALRÓL ALKOTOTT VÉLEMÉNYEK ÉS A JÖVEDELMEK ÖSSZEFÜGGÉSEI

Bevezetés*

Vizsgálatunk témája az életszínvonallal kapcsolatos elégedettség és a jövedelmek összefüggései a rendszerváltás tükrében. 1990-ben nemcsak a politikai rendszerben, hanem a gazdasági viszonyokban is jelentős változások történtek. A társadalmi, gazdasági folyamatoknak — ahogy erre Kolosi Tamás és Róbert Péter tanulmányukban rámutatnak — vannak nyertesei és vesztesei: „....a legrosszabb helyzetűek jövedelmi pozíciója nem romlik, a felső jövedelmi kategóriák pozíciójának javulása pedig a középrétegek kárára következik be” (Kolosi—Róbert 1992: 8).

Tükröződik-e ez a folyamat az emberek véleményeiben? Mennyire jelenítik meg az egyének által kialakított vélemények tényleges helyzetüket? Tanulmányunkban ezekre a kérdésekre kívánunk választ találni.

Életszínvonalon a szociológiai irodalom huzamosabb ideig alapvetően az anyagi szükségletek kielégítésének fokát, szintjét értette. Több mint két évtizeddel ezelőtt robbant be az amerikai szakirodalomba az *életminőség* fogalma. Ez a kategória az élethez szükséges, főként nem anyagi javakkal való ellátottságot jelöli. „Kiderült, hogy az anyagi életszínvonal növekedése nélkülözhetetlen előfeltétele ugyan az emberi-társadalmi előbbre jutásnak, de nem jelenti egyben s automatikusan az emberek életének, életminőségének megjavulását, az emberi boldogság és megelégedettség fokozódását” (Hankiss—Manchin 1976: 22). Más tényezők is hozzájárulnak az elégedettség érzetéhez, így a békesség, a tudás, a biztonságérzet, a perspektíva, a kulturális értékek stb. A mindennapi életben az egyének számára az életminőség fogalma az életszínvonal kategóriájában jelenik meg, így ez tartalmát tekintve kitágul.

A. Campbell az elsők között mutatott rá, hogy az emberi jólétnek, a jólét érzetének nincs egy meghatározó, általános tényezője. Az elégedettséget a különböző életszférák együtt fejezik ki, tehát az anyagi, gazdasági szféra nem játszik kitüntetett szerepet. Campbell tizenkét életszférát (munka, család, lakás, szabadidő stb) különít el, amelyekben külön-külön vizsgálja az elégedettség mértékét. Szerinte az egyének számára az elégedettség mértékének kialakításakor az összehasonlítási alapot több

* A tanulmány elkészítéséhez nyújtott tanácsaikért köszönetet mondunk Kolosi Tamás egyetemi tanárnak, Lengyel György egyetemi docensnek és Sik Endre egyetemi docensnek, valamint a Szociológiai Szemle névtelen opponensének.

tényező képezi: aspirációik, elvárásaik, társadalmi igazságérzetük és a választott referenciacsoportjuk.

Hasonlóképpen megjelenik az életszínvonal fogalma az *életstílus* kategóriájában. M. E. Sobel (1981) az életstílust különleges életformaként, attitűd- és értékrendszerként jellemzi, amely a megfigyelhető magatartásban nyer kifejezést. Az anyagi és a nem anyagi tényezők kölcsönösen alakítják egymás hatását. Az eltérő életstílusok létrejöttét elsősorban az etnikai hovatartozás, a családi állapot, a nem, az iskolai végzettség és az anyagi tényezők befolyásolják. Sobel felhívja a figyelmet arra, hogy a meghatározott létfenntartási szint elérése lehetővé teszi az egyén számára, hogy csoporthoz kötődő kulturális hatások alapján sajátos életstílust válasszon, valósítson meg.

Az életszínvonallal kapcsolatos elégedettség mértékének kialakításában W. G. Runciman (1966) sem az anyagi helyzetnek tulajdonít döntő jelentőséget, hanem a társadalmi környezet hatása alatt létrejövő elvárásoknak, kívánságoknak. Az értékelés kulcsa a referenciacsoport megválasztása. Azok, akik a közvetlenül eggyel „felettük” álló csoportot választják vonatkoztatási csoportjuknak, olyan elvárásokat, igényeket fogalmaznak meg, amelyekkel a választottak már rendelkeznek. Ebben az esetben a relatív depriváció hatása érvényesül, az észlelt saját helyzet miatti elégedetlenség a vonatkoztatási csoportokkal való összevetésből ered. A relatív depriváció három dimenzióból épül fel. A relatív depriváció nagysága az elérni kívánt szint, állapot és az egyének által észlelt saját helyzetük különbsége. Befolyásolja még a relatív deprivációt a kívánságok intenzitása, és azok számossága, akik e kívánságokat megfogalmazzák. Az igények, elvárások kialakításában Runciman külső erőknek is jelentőséget tulajdonít: háború kirobbanása, az oktatási szint és a gazdasági helyzet gyökeres változása.

A vonatkoztatási csoport kiválasztásának egy másik esete az, amikor az egyén saját helyzeténél „lentebb levőkkel” teszi meg az összevetést. Ez az összehasonlítás relatív elégedettséget eredményezhet.

Robert K. Merton is felhívja a figyelmet arra, hogy az emberek nem minden esetben választják vonatkoztatási csoportnak a felettük levő csoportot: „...meghatározott körülmények között a komoly veszteséget szenvedett családok, ha olyan helyzetben vannak, hogy még náluk is többet veszített emberekhez hasonlítják magukat, kevésbé vesztesnek érzik magukat, mint azok a családok, amelyeknek vesztesége kisebb volt (Merton 1980: 86). Példaként említi, hogy, akik súlyos veszteségeket szenvedtek, azok veszik észre leginkább azokat, akiket a legnagyobb csapás sújtott.

Hankiss Elemér és Manchin Győző (1976) az elégedettség kialakításának viszonyítási kereteként térbeli és időbeli dimenziót különböztet meg. A térbeli dimenzió az egyént közvetlenül körülvevő társadalmi tér. Az időbeli dimenzió az ember addigi életpályáját, valamint a jövőbeni aspirációit foglalja magába. Mindkét dimenzióban jelentőséget tulajdonítanak a viszonyítási pontok kialakításánál az egyén többé-kevésbé tudatosult értékrendszerének.

Az elégedettség létrejöttében jelentős szerep jut szociálpszichológiai hatásoknak is. A disszonancia-redukció elmélete az egyén véleményei, információi és az ezekkel ellentétes cselekvései, kijelentései közötti ellentmondások feloldási lehetőségeire mutat rá.. Ha valaki valódi információjával ellentétes cselekvést, véleményt nyilvánít, akkor a disszonáns helyzetet, cselekvésének, véleményének vagy pedig valódi információinak megváltoztatásával tudja megszüntetni. Eszerint az egyének egy része elégedettsége mértékének kinyilvánításakor tényleges információitól eltérő, kedvezőbb véleményt adhat a számára hátrányos, kellemetlen helyzet „elkerülése” érdekében.

Kutatási hipotézisek

Első hipotézis

Hogyan függ össze az objektív jövedelmi helyzet és az életszínvonallal való elégedettség?

Hipotézisünk szerint a rendszerváltozás gazdasági következményeiként az objektív jövedelmi, anyagi helyzet és az életszínvonallal való elégedettség között szoros összefüggés figyelhető meg. Úgy gondoljuk, hogy mivel a felsőbb jövedelmi kategóriákban lévők nemcsak megőrizték, hanem javították is jövedelmi pozícióikat, ennek tükröződnie kell az elégedettségben. Feltételezzük, hogy a középső és a felső jövedelmi rétegek elégedettsége között törés jelentkezik.

A vizsgálatot két jövedelmi változó bevonásával, párhuzamosan végezzük. Az egy főre jutó havi jövedelem az életszínvonalat (a fogyasztást), a személyes havi jövedelem pedig a munkaerőpiaci pozícióját fejezi ki.

Második hipotézis

Az egy főre jutó havi jövedelem felső deciliseiben az életkor hatással van az emberek életszínvonallal való elégedettségére¹. Az idősebbek objektív helyzetüktől eltérően elégedetlenebbek életszínvonalukkal, ezzel szemben a fiatalok helyzetüknek megfelelően elégedettek. Szerintünk ennek az az oka, hogy aki „fent” van és idősebb, az erőteljesebben kötődik az államszocialista berendezkedés értékrendszeréhez. A „fent” levő fiataloknak viszont nincs ilyen kötődése, náluk így érvényesülhet a „fent levők” automatikus elégedettsége. Az idősebbek elégedettségét csökkentheti, hogy a már megszerzett gazdasági pozícióikat, jövedelmeiket a rendszerváltás által veszélyeztetve látják. Meg kell jegyezni, hogy emellett az idősek elégedettségét „visszafoghatják” más, például biológiai tényezők, azaz az élet egyre szűkülő lehetőségei.

Vizsgálatunkat a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem és a TÁRKI által készített Magyar Háztartás Panel 1. hullámának kutatási adatain végeztük. A kérdezés 1992 tavaszán történt, így eredményeink a rendszerváltás utáni hangulatot tükrözik. A mintakeret az 1990. évi népszámlálás adataira épül és két részből áll: egy 2059 háztartást (4266 személyt) magában foglaló országos, illetve egy 1037 háztartást (1959 személyt) felölelő budapesti reprezentatív mintából. Mi az országos háztartásokra reprezentatív mintát használtuk, amelyben minden 16 éves, illetve annál idősebb háztartástagot megkérdeztek. A TÁRKI a felvételhez két kérdőívet alakított ki, külön az egyénekre és külön a háztartásokra. Ez utóbbi a háztartásgazdáknak (N=2059) — a háztartásért felelős, a háztartás ügyeiben tájékozott — személyeknek feltett kérdéseket tartalmazza.

Az első hipotézis tesztelésekor — a hipotézis kérdésfeltevésének megfelelően — a saját életszínvonalal való elégedettség (E1EESZIN) változót használjuk függő változóként. Az elégedettség vizsgálata során használt magyarázó változók három csoportba sorolhatók. Az első típust az anyagi, jövedelmi helyzetet tükröző változók alkotják: egy főre jutó havi jövedelem (EGYFO92), személyes havi jövedelem (E1JOSZ92), egy főre jutó havi jövedelmi decilis (EGYFO92D), személyes havi jövedelmi decilis (E1JOSZ92D). Az elemzésben párhuzamosan két jövedelmi változót használunk annak megállapítására, hogy a fogyasztást, vásárlóerőt megjelenítő egy főre jutó havi jövedelem, vagy a munkaerőpiaci helyzetet kifejező személyes havi jövedelem változó magyarázza erősebben az elégedettséget. Az életszínvonalban tükröződik az anyagi szükségletek kielégítettségének szintje is, amelyet a vagyoni és tárgyi ellátottsággal (ELETMIN1) mérünk. A magyarázó változók második és a harmadik típusába a bevezetőben jelzett — az életszínvonal fogalmát kitágító — elméletekből kiindulva a szubjektív vélemény típusú (családi jövedelemelvárás (E1EJKELL), életpályával való elégedettség (E1EEPALY), perspektívakép (E1EJOVO), valamint a „kemény” szocio-demográfiai (iskolai végzettség (ISKOLA), nem (E1ANEME), életkor (ELETKOR), vallásosság (VALLAS), gazdasági aktivitás (AKTIV) változók tartoznak. Ezekén kívül két szubjektív vélemény típusú változót vontunk be. A saját anyagi helyzet megítélése (ANYAGH1) változó szerepeltetésével a tényleges és az észlelt anyagi helyzet elégedettségre tett hatásait kívánjuk egybevetni. Véleményünk szerint a megelégedettség mögött meghúzódik a létbiztonság érzete, ezért elemezzük az állami gondoskodás igényét (H1EGOND, N=2059) és az életszínvonal megítélésének kapcsolatát. Az elemzés kezdetén a jövedelmi, anyagi, majd második és harmadik lépésben a szocio-demográfiai, valamint a szubjektív vélemény típusú változókat emeljük be.

Az első hipotézis elemzésének második részében leszűkítjük a mintát a két jövedelem típus alsó és felső deciliseinek elégedettjeire/elégedetlenjeire. Célunk annak megállapítása, hogy miben mutatkozik eltérés a „lent”, illetve a „fent” levő elégedettek/elégedetlenek között. A függő változót az egy főre jutó, illetve a személyes havi

jövedelem alsó és felső deciliseinek elégedettjei/elégedetlenjei (ALSO1, FELSO1), (ALSO2, FELSO2), a magyarázó változókat az első részben használt magyarázó változók képezik.

A második hipotézis teszteléséhez az egy főre jutó havi jövedelem felső deciliseiben lévő elégedetteket/elégedetleneket fiatalokra (FIATAL1) és idősekre (IDOS1) osztjuk, amelyeket függő változóként használunk. A meghatározott értékrendszerhez kötődés mérésére a tulajdonságokhoz (H1ETULAJ), a jövedelem-különbségekhez (H1EJOVED), valamint a rendszerváltás előtti, illetve a rendszerváltás utáni gazdaság működéséhez (REGAZD, GAZDREU) való viszonyt megjelenítő változókat választjuk ki.² A jövedelem- és pozícióvesztést a család elmúlt tizenkét havi és a következő tizenkét havi észlelt anyagi helyzetéről való vélekedéssel (CSAHMUL1, CSAHJOV1), a pályaképpel és a jövőképpel (E1EEPALY, E1EJOVO), a munkanélküliségtől való félelemmel (E1FMFEL1), valamint a gazdasági aktivitással (AKTIV) kívánjuk megragadni.

Az elemzés során három alapvető statisztikai módszert használtunk az SPSS programcsomagból. A keresztábra elemzést, a lineáris regressziót, valamint a főkomponens-analízist. A regresszióanalízis használatában metodológiai problémát jelentett, hogy tekinthetjük-e folytonos változóknak az életszínvonallal (E1EESZIN), az életjövővel (E1EJOVO), az életpályával (E1EPALY) való elégedettséget kifejező változókat? Az elégedettséget arányskálán mért változónak fogjuk fel, ahol az egyes kódértékek valóságos számok. Feltételezzük, hogy a 0-ról 1-re emelkedés ugyanakkora arányt jelent, mint a 9-ről a 10-re emelkedés.

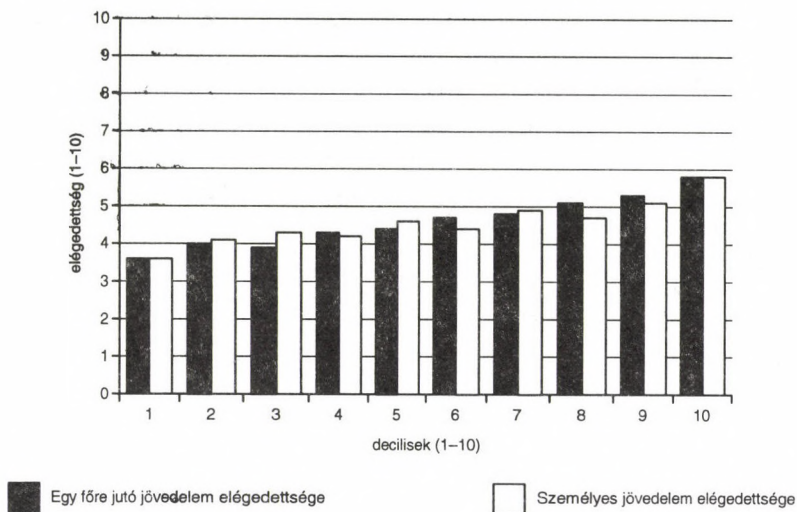
Analízis

Az első hipotézis vizsgálata

Hipotézisünk tesztelését az egy főre jutó havi (EGYFO92D) és a személyes havi (E1JOSZ92D) jövedelmi decilisek átlagos elégedettségének (E1EESZIN) vizsgálatával kezdtük. A válaszadók 0 és 10 között értékelték elégedettségüket. Az első ábrából látható, hogy a elégedettség átlagai az alsótól a felső egy főre jutó havi jövedelmi decilisek felé haladva növekednek, kivéve a harmadik decilist, ahol enyhe visszaesés tapasztalható. A legnagyobb ugrás az első és a második decilis (3,6-ról 4,0-ra), valamint a kilencedik és a tizedik decilis (5,3-ról 5,8-ra) között van. A személyes havi jövedelmi decilisek elégedettségi átlagainál a legnagyobb változás szintén az első és a második (3,6-ról 4,1-re), valamint a kilencedik és a tizedik (5,1-ről 5,8-ra) decilisek között található (1. ábra). Eltérően az egy főre jutó havi jövedelmi decilisek elégedettségi átlagainak növekedésétől a személyes havi jövedelmi decilisek elégedettségi átlagainál visszaesés figyelhető meg, a negyedik, a hatodik és a nyolcadik deciliséknél (1. ábra). Egyik jövedelmi decilis összéledettségi átlagának mutatója sem éri el az 5,00 átlagot (4,59 és 4,57). Mindkét jövedelem első decilisében 3,6; tizedik decilisében 5,8 az átlagos elégedettség.

1. ábra

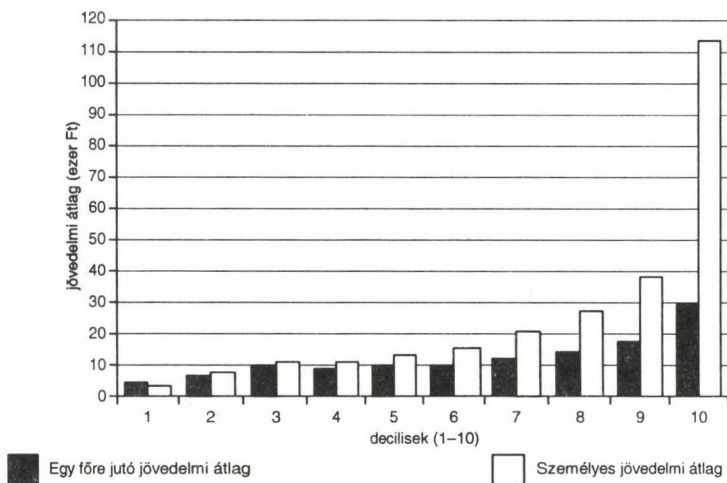
A személyes és az egy főre jutó havi jövedelmi decilisek és az életszínvonalal való elégedettség

Az egy főre jutó havi jövedelem alsó decilisének jövedelem-átlagánál több mint hat-szor nagyobb a legfelső decilis jövedelem-átlaga, a személyes havi jövedelemnél ez az arány több mint harmincöt-szörös (2. ábra).

2. ábra

A személyes és az egy főre jutó jövedelmi decilis átlagok

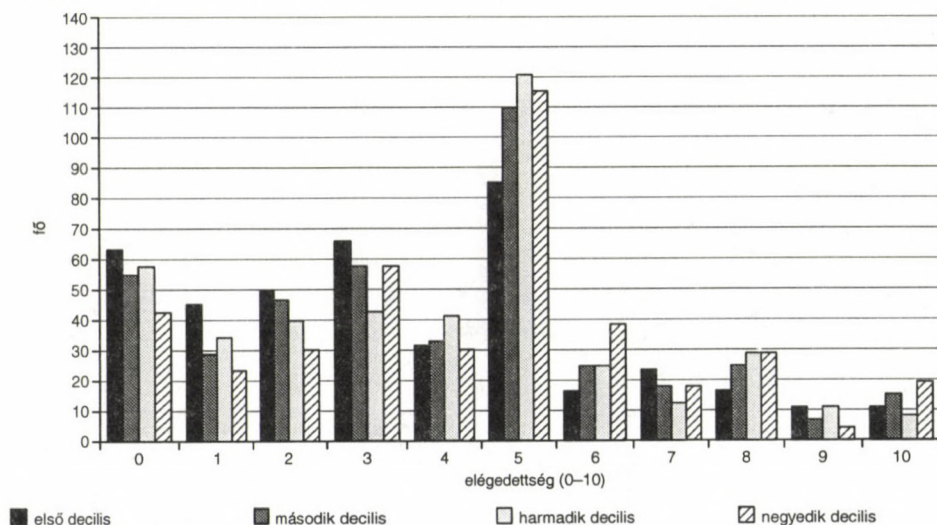

Meglepő, hogy ezt a jelentős különbséget nem követi az elégedettségi mutatók alakulása (1. ábra). Ezek alapján megállapítható, hogy a nagyobb jövedelemmel rendelkezők ugyan elégedettebbek életszínvonalukkal, de az *elégedettség nem jövedelemarányosan növekszik*.

A jövedelmi decilisek elégedettségi eloszlásgörbéit vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy mindkét fajta jövedelemnél az alsó öt decilisben túlsúlyban vannak az elégedetlenek, a tizedik decilisben pedig az elégedettek. A decilisekben a két jövedelemtípus eloszlásgörbéi hasonlóak. Mindkét jövedelemnél a hatodiktól a kilencedik decilisig az elégedettség eloszlásgörbéi többé-kevésbé szimmetrikusak, közel azonos arányban vannak az elégedettek és az elégedetlenek. Az alsó jövedelmi decilisekben az életszínvonal megítélésében érvényesülő nagyobb arányú elégedetlenséget feltehetően nemcsak az alacsony jövedelem okozza, hanem az is, hogy ezt más objektív vagy szubjektív tényezők nem képesek kompenzálni. Ezzel szemben a felső jövedelmi decilisekben az elégedettek nagyobb arányát a magasabb jövedelem, valamint ennek, az egyéb hátrányokat is kompenzáló jellege biztosítja (3–5. ábra).³

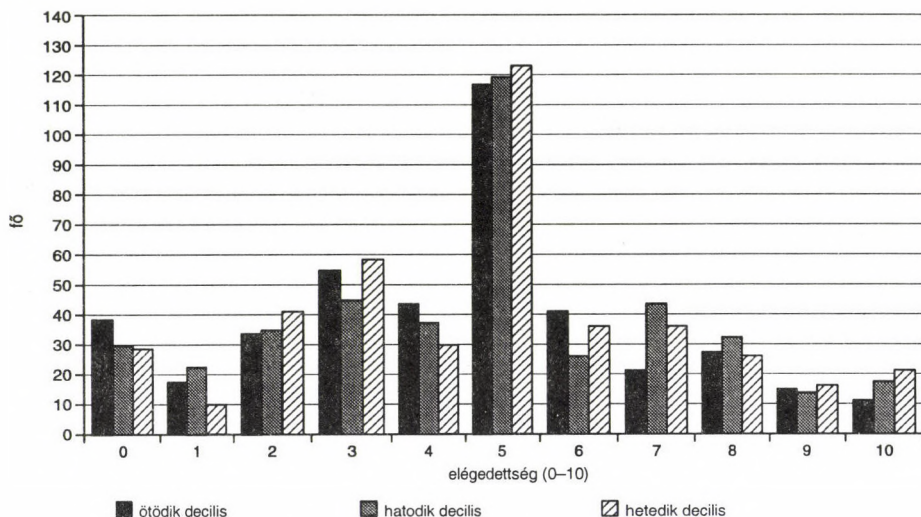
3. ábra

Az egy főre jutó havi jövedelem deciliseken belül az életszínvonalal való elégedettség (1–4)

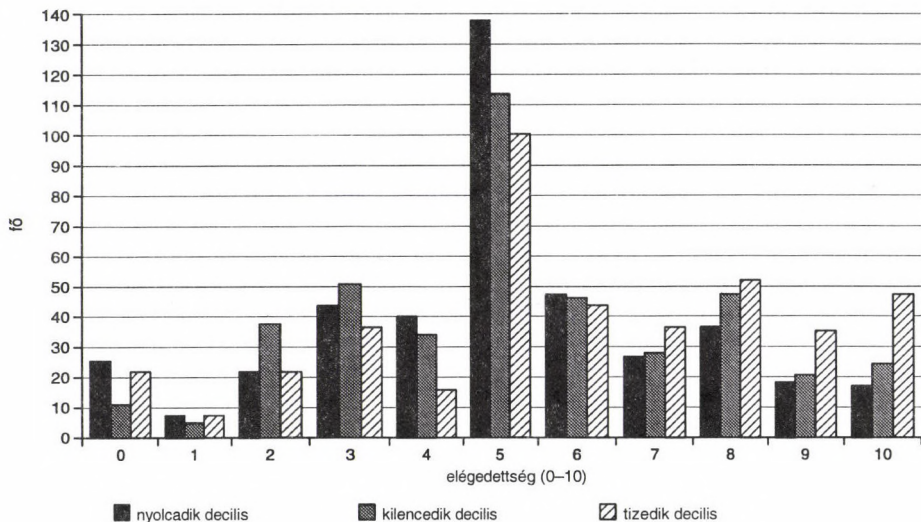
4. ábra

Az egy főre jutó havi jövedelem deciliseken belül az életszínvonallal való elégedettség (5–7)

5. ábra

Az egy főre jutó havi jövedelem deciliseken belül az életszínvonallal való elégedettség (8–10)

Minden decilisen belül az életszínvonallal való elégedettség tekintetében érvényesül középre húzás. A legnagyobb arányban a nyolcas, a legkisebb arányban az első, valamint az egy főre jutó havi jövedelemnél a tizedik decilisben választották az ötös elégedettségi fokozatot. A többi decilisben közel hasonló arányú a középre húzás (1. táblázat).

1. táblázat

Az elégedettség középre húzásának aránya a jövedelmi decilisekben

Decilisek	egy főre jutó jövedelem	személyes havi jövedelem
1	21%	23%
2	26%	29%
3	29%	26%
4	28%	28%
5	28%	29%
6	28%	26%
7	29%	27%
8	33%	31%
9	27%	26%
10	24%	28%

Hogyan magyarázzák az anyagi, jövedelmi változók az életszínvonallal való elégedettséget?

Az életszínvonallal való elégedettség és az egy főre jutó havi jövedelem (EGYFO92), valamint a személyes havi jövedelem (E1JOSZ92) között gyenge kapcsolat található. Kiderül, hogy az egy főre jutó jövedelem erősebb magyarázó, mint a személyes jövedelem, tehát az elégedettségre nagyobb befolyással van a fogyasztás, a vásárlóerő, mint a munkaerőpiaci helyzet. A vagyoni és tárgyi ellátottságot tükröző (ELETMIN1) változó valamivel nagyobb a hatással bír a megelégedettségre, mint a két jövedelem típusú változó (2. táblázat).

2. táblázat

Az egy főre jutó havi, a személyes havi jövedelem és az anyagi körülmények változó kapcsolata az elégedettséggel

Dependent: E1EESZIN

	B	Beta	T	Sig T	R Square
1. modell EGYFO92	8.232759E-05	0.23955	15.927	0.0000	0.05738
2. modell E1JOSZ92	9.739274E-06	0.16756	11.047	0.0000	0.02808
3. modell ELETMIN1	0.69059	0.26175	17.450	0.0000	0.06851

Az életkörülményeknek jobban megfelelő jövedelmi helyzetet kapunk, ha az egy főre jutó havi jövedelem (EGYFO92) mellett szerepel a háztartás összes jövedelme (JOSZ92) is, mert az egy főre jutó havi jövedelem diszpreferálja a nagyobb családokat, ezzel szemben a háztartási jövedelem preferálja őket. A két jövedelem és az anyagi körülmények, mint az objektív anyagi körülményeket jellemző változók 7,8 százalékot magyaráznak az életszínvonallal való elégedettségből (3. táblázat).

3. táblázat

Az anyagi tényezők kapcsolata az elégedettséggel

Dependent: E1EESZIN

	B	Beta	T	Sig T
ELETMIN1	0.43232	0.16377	9.465	0.0000
JOSZ92	-1.23304E-05	-0.05981	-3.118	0.0018
EGYFO92	7.025538E-05	0.20949	10.864	0.0000

R.Square 0.07881

Konceptciónknak megfelelően a szocio-demográfiai változók közül (nem, életkor, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, vallásosság) lépésenkénti regresszióval kiválasztottuk azokat, amelyek kapcsolatban vannak az elégedettséggel, így alkalmasak az anyagi, jövedelmi körülményeket mutató változók kontrollálására. Nem mutatott szignifikáns kapcsolatot a gazdasági aktivitás (AKTIV) és a vallásosság (VALLAS). A magasabb iskolai végzettségűek, a nők és a fiatalok azok, akik elégedettebbek életszínvonalukkal (4. táblázat).

4. táblázat

A szocio-demográfiai változók hatása az elégedettségre

Dependent: E1EESZIN

	B	Beta	T	Sig T
ISKOLA	0.05599	0.06624	4.111	0.0000
E1ANEME	0.25530	0.04836	3.091	0.0020
ELETKOR	-5.32028E-03	-0.03678	-2.288	0.0222

R. Square 0.0085

A következőkben az elemzést az egy főre jutó havi és a személyes havi jövedelem párhuzamos tesztelésével végezzük. A kontroll változók közé először az egy főre jutó havi jövedelmet (EGYFO92) emeljük be, amely növeli az együttes hatást (6,3%). Az

azonos egy főre jutó havi jövedelemmel rendelkezők közül a nők, a fiatalok az elégedettebbek, viszont az azonos jövedelmi helyzet mellett az iskolai végzettség nem jelez szignifikáns összefüggést (5. táblázat).

5. táblázat

A kontrollált egy főre jutó havi jövedelem hatása az elégedettségre

Dependent: 1EESZIN

	B	Beta	T	Sig T
EGYFO92	8.500108E-05	0.24733	15.665	0.0000
ELETKOR	-9.72594E-03	-0.06725	-4.333	0.0000
E1ANEME	0.25117	0.04769	3.165	0.0016
ISKOLA	-0.02152	-0.02550	-1.560	0.1189

R.Square 0.06379

A személyes havi jövedelem (E1JOSZ92) bevonása az egy főre jutó havi jövedelemhez képest kevésbé növeli a magyarázóerőt. Az azonos jövedelmi viszonyok mellett a nők és a magasabb iskolai végzettségűek az elégedettebbek (6. táblázat). Megjegyzendő, hogy a személyes havi jövedelem és az életkor között nincs szignifikáns kapcsolat (6. 8. táblázat).

6. táblázat

A kontrollált személyes jövedelem kapcsolata az elégedettséggel

Dependent: E1EESZIN

	B	Beta	T	Sig T
E1JOSZ92	9.155288E-06	0.15751	10.123	0.0000
E1ANEME	0.27266	0.05164	3.395	0.0007
ELETKOR	-3.98685E-03	-0.02748	-1.753	0.0797
ISKOLA	0.03145	0.3728	2.344	0.0191

R.Square 0.03277

Ha az egy főre jutó havi jövedelem mellé bevonjuk az anyagi körülményeket jellemző (ELETMIN1) változót, ez erősíti a kapcsolatot az elégedettséggel. Az azonos anyagi körülményekkel rendelkezők között a nők, a fiatalok és az alacsonyabb iskolai végzettségűek vélekednek pozitívan életszínvonalukról (7. táblázat).

7. táblázat

Az anyagi körülmények és az egy főre jutó havi jövedelem mint kontrollált változók hatása az elégedettségre

Dependent: E1EESZIN

	B	Beta	T	Sig T
ELETMIN1	0.61286	0.23229	12.985	0.0000
E1ANEME	0.25417	0.04820	3.232	0.0012
ELETKOR	-4.63815E-03	-0.0320	-2.057	0.0398
EGYFO92	6.369140E-05	0.18589	11.393	0.0000
ISKOLA	-0.09435	-0.11149	-6.391	0.0000

R.Square 0.10030

A személyes havi jövedelem esetében az anyagi körülmények (ELETMIN1) változó 8,5 százalékra erősíti a összefüggést az elégedettséggel, amely most is alatta marad az egy főre jutó havi jövedelem esetében érvényesülő hatásnak. Az anyagi körülmények beemelése után nem a magasabb, hanem — hasonlóan a kontrollált egy főre jutó havi jövedelemnél tapasztaltakhoz — az alacsonyabb iskolai végzettségűek az elégedettebbek (8. táblázat).

8. táblázat

Az anyagi körülmények és a személyes jövedelem mint kontrollált változók hatása az elégedettségre

Dependent: E1EESZIN

	B	Beta	T	Sig T
ELETMIN1	0.71463	0.27087	15.310	0.0000
E1ANEME	0.26581	0.05026	3.364	0.0008
ELETKOR	1.409433E-04	9.6921E-04	0.063	0.9501
E1JOSZ92	6.004833E-06	0.10399	6.622	0.0000
ISKOLA	-0.06637	-0.07850	-4.536	0.0000

R.Square 0.0849

A szubjektív véleményítípusú változók közül először a jövedelemelvárás (E1EJKELL) hatását vizsgáljuk meg. Gyenge kapcsolat figyelhető meg az elégedettebbek és a nagyobb jövedelemelvárással rendelkezők között (9. táblázat). Az elégedettség, ha tompítja is, nem szünteti meg a nagyobb jövedelmek megszerzésére irányuló motivációt. A korábban már elemzett tényleges anyagi helyzetéhez (E1JOSZ92, EGYFO92, ELETMIN1) képest az emberek önmaguk anyagi helyzetéről a társadalom többségé-

nek viszonylatában kialakított véleménye erősebben magyarázza az elégedettséget (ANYAGH1 11,9%). Akik a többséghez képest jónak tartják anyagi helyzetüket, azok elégedettebbek (9. táblázat). A létbiztonság érzete szerepet játszik az életszínvonalról alkotott véleményekben (H1EGOND, N=2059). Az elégedettek az egyének saját, az elégedetlenek pedig az állam feladatának tartják az alapvető létszükségletek biztosítását. A vélemény típusú változók közül nagymértékben a megtett életút (E1EEPALY), valamint különösképpen a perspektívatudat, a jövőkép (E1EJOVO) határozza meg, hogy ki mennyire elégedett életszínvonalával (9. táblázat).

9. táblázat

A jövedelemelvárás változó, a saját anyagi helyzet megítélése, létbiztonság érzete, az addigi életút és perspektívakép kapcsolata az elégedettséggel

Dependent: E1EESZIN

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
1. modell E1EJKELL	1.029255E-05	1.57524E-06	6.534	0.0000	0.01027
2. modell ANYAGH1	1.67392	0.34554	23.520	0.0000	0.11940
3. modell H1EGOND	-0.035805	-1.88814	-11.785	0.0000	0.03565
4. modell E1EEPALY	0.53988	0.56103	43.980	0.0000	0.31475
5. modell E1EJOVO	0.56897	0.60346	48.209	0.0000	0.36416

A két változó a jólét érzetének csaknem ötven százalékát magyarázza (10. táblázat).

10. táblázat

Az életút és a perspektívakép együttes hatása az elégedettségre

Dependent: E1EESZIN

	B	Beta	T	Sig T
E1EJOVO	0.39592	0.41941	30.158	0.0000
E1EEPALY	0.32764	0.34028	24.469	0.0000

R.Square 0.44568

A fentiekben már megállapítottuk, hogy a tényleges anyagi, jövedelmi helyzetet jellemző változók az életszínvonallal való elégedettségnek kevesebb mint nyolc százalékát magyarázzák. Ehhez képest az általunk használt szubjektív vélemény típusú változók — amelyek alig haladják meg a pálya- és a perspektívakép közös hatását — sokkal nagyobb mértékben befolyásolják az elégedettséget (11. táblázat).

11. táblázat

A szubjektív vélemény típusú változók kapcsolata az elégedettséggel

Dependent: E1EESZIN

	B	Beta	T	Sig T
ANYAGH1	0.656536	0.135520 ,	9.991	0.0000
H1EGOND	-0.317001	-0.060790	-4.747	0.0000
E1EJKELL	-3.03097E-06	-0.027169	-2.106	0.0353
E1EEPALY	0.298365	0.313903	20.726	0.0000
E1EJOVO	0.359934	0.383083	25.097	0.0000

R.Square 0.46256

Ha ezeket együtt vizsgáljuk a szocio-demográfiai változókkal — a nemet (E1ANEME), az iskolai végzettséget (ISKOLA) és az életkort (ELET KOR) —, az összefüggés jelentősen nem változik, miközben a nem — amely az anyagi, jövedelem típusú változóknál szignifikáns —, az életkor és a jövedelem elvárás nem mutat szignifikáns kapcsolatot az elégedettséggel (12. táblázat). Azok észlelik pozitívabbnak életszínvonalukat, akik alacsonyabb iskolai végzettségűek; anyagi helyzetüket jobbnak ítélik a többséghez képest; életútjukkal, perspektívaképükkel elégedettek és az egyéni szerepvállalást preferálják.

12. táblázat

A kontrollált szubjektív változók hatása az elégedettségre

Dependent: E1EESZIN

	B	Beta	T	Sig T
ANYAGH1	0.741373	0.153031	11.099	0.0000
E1ANEME	0.119501	0.022913	1.830	0.0673
ELET KOR	-0.002840	-0.019570	-1.445	0.1485
H1EGOND	-0.336404	-0.064510	-5.057	0.0000
E1EEPALY	0.306697	0.322668	21.303	0.0000
ISKOLA	-0.070920	-0.083541	-6.154	0.0000
E1EJKELL	-1.48525E-06	-0.013313	-0.958	0.3382
E1EJOVO	0.356339	0.379256	24.826	0.0000

R.Square 0.46927

A felhasznált változók az elégedettség 47,8 százalékát magyarázzák, miközben a nem, az életkor és a személyes havi jövedelem nem szignifikáns az életszínvonalal való elégedettséggel. Meghatározó módon a szubjektív vélemények, érzetek — külö-

nösen az életút és a perspektívakép —, kisebb mértékben a fogyasztást megjelenítő egy főre jutó jövedelem, az anyagi körülmények és az iskolai végzettség hat a megelégedettségre (13. táblázat).

13. táblázat

A felhasznált jövedelmi, anyagi; szocio-demográfiai; szubjektív vélemény típusú változók és az életszínvonalról alkotott vélemények kapcsolata

Dependent: E1EESZIN

	B	Beta	T	Sig T
H1EGOND	-0.258583	-0.049771	-3.839	0.0001
E1ANEME	0.115132	0.022150	1.756	0.0792
ELET KOR	-0.003769	-0.026032	-1.884	0.0596
E1EEPALY	0.291865	0.306750	20.030	0.0000
E1JOSZ92	3.957200E-07	0.007014	0.464	0.6430
ISKOLA	-0.111301	-0.130728	-8.936	0.0000
ANYAGH1	0.535588	0.109863	7.543	0.0000
E1EJKELL	-5.83341E-06	-0.052629	-3.520	0.0004
E1EJOVO	0.354871	0.378669	24.689	0.0000
EGYFO92	2.616921E-05	0.076025	4.801	0.0000
ELETMIN1	0.248944	0.095351	5.775	0.0000

R.Square 0.47836

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a jövedelmi decilisekben, ha eltérő arányban is, egyaránt vannak elégedetlenek, elégedettek és középre húzók. Ebből arra következtetünk, hogy az emberek elégedettségüket elsősorban nem társadalmi, hanem mikrokörnyezeti hatások alapján formálják, amihez a társadalom adja az eszközt az értékrendszer formájában. Ehhez kapcsolódik, hogy a jelen helyzettel való elégedettséget alapvetően az addigi életpálya, és a perspektívakép határozza meg. Úgy véljük, a két változó és az életszínvonalal való elégedettség erős kapcsolata mögött azonos tényező húzódik meg. Feltételezésünk szerint a rendszerváltás társadalmi és gazdasági hatásai arra készítették az egyéneket, hogy tudat alatt vagy tudatosan végiggondolják életútjukat és jövőbeni lehetőségeiket. Arra következtetünk, hogy a válaszadók egy része addigi életpályáját már a jövőbeni kilátásai tükrében ítéli meg, azaz igyekszik konzisztenciát teremteni az életút és a jövőbeni kilátások értékelése között, az utóbbi függvényében. Ezt elősegíti az értékrendszer átalakulása is, amely a rendszerváltás hatására gyorsult fel. A kapitalista viszonyoknak mindinkább megfelelő értékrendszer szemszögéből az elért eredmények, teljesítmények, életutak feltehetően többségükben átértékelődnek. A szubjektív tényezőkből következően aki biztató jövőképet lát maga előtt, még akkor is elégedettebb életszínvonalával, ha ez objektív helyzetéből nem következne.

A továbbiakban azt vizsgáljuk meg, van-e különbség abban, hogy a két jövedelemtípus alsó és felső deciliseiben kik lesznek az elégedettek, illetve az elégedetlenek. Hogyan magyarázzák az elégedettséget/elégedetlenséget „lent” és „fent” a korábban használt változók? A mintát leszűkítjük az egy főre jutó, valamint a személyes havi jövedelem alsó három és felső három deciliseinek elégedettjeire/elégedetlenjeire (ALSO1, FELSO1; ALSO2, FELSO2).

Az elemzésben első lépésben az anyagi körülményeket jellemző változó (ELETMIN1) hatását teszteljük. Mindkét jövedelemtípus alsó és felső jövedelmi deciliseiben azok az elégedettebbek, akik jobb vagyoni, tárgyi körülmények között élnek, bár az egy főre jutó havi jövedelem alsó deciliseiben ez az összefüggés gyengébb (14–15. táblázat).

14. táblázat

Az anyagi körülmények és az elégedettség kapcsolata az egy főre jutó havi jövedelem alsó és felső deciliseiben

Dependent ALSO1 FELSO1

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
ELETMIN1	0.082681	0.166729	4.637	0.0000	0.02780
ELETMIN1	0.135393	0.264289	7.051	0.0000	0.06985

15. táblázat

Az anyagi körülmények és az elégedettség kapcsolata a személyes havi jövedelem alsó és felső deciliseiben

Dependent ALSO2 FELSO2

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
ELETMIN1	0.131882	0.252958	7.137	0.0000	0.06399
ELETMIN1	0.140599	0.266556	7.127	0.0000	0.07105

A szocio-demográfiai változók közül nem jelez szignifikáns kapcsolatot az egyik jövedelemtípus alsó és felső deciliseinél a nem (E1ANEME), az iskolai végzettség (ISKOLA) és a vallásosság (VALLAS) szerinti megoszlás. Az egy főre jutó havi jövedelem felső deciliseiben a fiatalok elégedettebbek, mint az öregebbek, de ez a hatás az alsó, valamint a személyes havi jövedelem alsó és felső jövedelmi deciliseiben nem érvényesül (16. táblázat).⁴

16. táblázat

Az életkor és az elégedettség kapcsolata az egy főre jutó havi jövedelem felső deciliseiben

Dependent: FELSO1

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
ELETKOR	-4.40250E-03	-0.15201	-3.987	0.0001	0.02311

Csak a személyes havi jövedelem felső deciliseiben mutatható ki gyenge összefüggés a gazdasági aktivitás (AKTIV) és az elégedettség között. Az inaktívak azok, akik elégedettebbek életszínvonalukkal (17. táblázat).

17. táblázat

A gazdasági aktivitás és az elégedettség kapcsolata a személyes havi jövedelem felső deciliseiben

Dependent: FELSO2

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
AKTIV	-0.15549	-0.15204	-4.005	0.0001	0.02312

A szubjektív vélemény típusú változók közül a jövedelemelvárás (E1EJKELL) — ellentétben a teljes mintával — nincs befolyással arra, hogy ki az elégedett. A saját anyagi helyzet megítélése a többség viszonylatában (ANYAGH1) változó a két jövedelem típus alsó és felső deciliseiben erősebb hatást gyakorol az elégedettségre — hasonlóan a teljes mintánál tapasztaltakhoz —, mint a tényleges anyagi helyzet (18–19. táblázat). Akik szerint az anyagi helyzetük jobb, mint a többségé, azok elégedettebbek is, de a jövedelmek alsó deciliseiben ez az összefüggés gyengébb.

18. táblázat

Az anyagi helyzet megítélése és az elégedettség kapcsolata az egy főre jutó havi jövedelmi decilisekben

Dependent: ALSO1 FELSO1

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
ANYAGH1	0.19586	0.24974	6.916	0.0000	0.06237
ANYAGH1	0.30523	0.34701	9.477	0.0000	0.12041

19. táblázat

Az anyagi helyzetről alkotott vélemények és az elégedettség kapcsolata a személyes havi jövedelmi decilisekben

Dependent: ALSO2 FELSO2

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
ANYAGH1	0.25635	0.31651	8.978	0.0000	0.10018
ANYAGH1	0.33159	0.37508	10.411	0.0000	0.14068

A létbiztonság megteremtésében való állami feladatvállalás mértéke (H1EGOND, N=2059) kapcsolatban áll a megelégedettséggel. Akár „lent”, akár „fent” elégedetlen valaki, az az állami segítséget igényli. Különösképpen a személyes havi jövedelem deciliseknél állapítható meg, hogy minél „lentebb” van valaki, annál inkább az államra szorítkozik. Akiknek a munkaerőpiaci helyzete rosszabb, azok elégedetlenek és egyúttal jobban igénylik az állam segítségét a létszükségletek biztosításában (20–21. táblázat).

20. táblázat

Az állami segítségről alkotott vélemények és a felső, illetve alsó egy főre jutó havi jövedelmi decilisek elégedettségének kapcsolata

Dependent: ALSO1 FELSO1

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
H1EGOND	-0.19056	-0.21425	-5.816	0.0000	0.04590
H1EGOND	-0.23511	-0.23386	-5.768	0.0000	0.05469

21. táblázat

Az állami segítségről alkotott vélemények és a felső, illetve alsó személyes havi jövedelmi decilisek kapcsolata

Dependent: ALSO2 FELSO2

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
H1EGOND	-0.27500	-0.29990	-8.377	0.0000	0.08994
H1EGOND	-0.18998	-0.18659	-4.526	0.0000	0.03481

A teljes mintához hasonlóan az életút és a jövőbeni kilátások megítélése nagymértékben hat a jólét érzetére. A jövedelemtípusok alsó és felső deciliseiben egyaránt a kedvező életpályával, perspektívaképpel rendelkezők az elégedettebbek. A szemé-

lyes havi jövedelmi deciliseknél minél „lentebb” van valaki — minél rosszabb a munkaerőpiaci helyzete —, annál kilátástalanabbnak véli jövőjét (22–25. táblázat).

22. táblázat

Az életút és az elégedettség kapcsolata az egy főre jutó havi jövedelem alsó és felső deciliseiben

Dependent: ALSO1 FELSO1

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
E1EEPALY	0.072335	0.521347	16.843	0.0000	0.27180
E1EEPALY	0.111344	0.621343	20.511	0.0000	0.38607

23. táblázat

Az életút és az elégedettség kapcsolata a személyes havi jövedelem alsó és felső deciliseiben

Dependent: ALSO2 FELSO2

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
E1EEPALY	0.078117	0.563562	18.783	0.0000	0.31760
E1EEPALY	0.106283	0.552873	17.251	0.0000	0.30567

24. táblázat

A perspektívakép és az elégedettség kapcsolata az egy főre jutó havi jövedelem alsó és felső deciliseiben

Dependent: ALSO1 FELSO1

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
E1EJOVO	0.092487	0.609446	20.741	0.0000	0.37142
E1EJOVO	0.105643	0.649593	21.833	0.0000	0.42197

25. táblázat

A perspektívakép és az elégedettség kapcsolata a személyes havi jövedelem alsó és felső deciliseiben

Dependent: ALSO2 FELSO2

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
E1EJOVO	0.101291	0.671584	24.271	0.0000	0.45102
E1EJOVO	0.102957	0.607315	19.668	0.0000	0.36883

A minta leszűkítése alsó és felső decilisekre, a személyes havi jövedelemnél a gazdasági aktivitás, az egy főre jutó havi jövedelemnél az életkor kivételével, nem eredményezi a változók hatásának jelentős mértékű eltérését.

A második hipotézis vizsgálata

Az államszocialista értékrendszerhez való kötődés kifejeződik az állami tulajdon preferálásában. Nincs szignifikáns kapcsolat az egy főre jutó jövedelem felső deciliseiben, az idősök és a fiatalok elégedettsége, valamint az állami vagy a magántulajdon (H1ETULAJ, N=2059) előtérbe állítása között. Mindkét vizsgált csoport tagjai függetlenül elégedettségüktől közel hasonló arányban fogadják el vagy utasítják el a két tulajdontípust. A jövedelemegyenlőség gondolata meghatározó eleme volt a rendszerváltás előtti időszak ideológiájának. A fiataloknál a jövedelemegyenlőség/egyenlőtlenség (H1EJOVED, N=2059) megítélése nem kapcsolódik az elégedettséghez. Az idősebbek között azok, akik elégedettebbek életszínvonalukkal, a növekvő jövedelmkülönbségek mellett foglalnak állást (26. táblázat).

26. táblázat

A jövedelmkülönbségek megítélése és az idősök elégedettségének összefüggése

Dependent: IDOS1

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
H1EJOVED	0.197426	0.192060	2.949	0.0035	0.03689

A rendszerváltás előtti gazdaság működéséről való vélekedés (REGAZD, N=2059) nincs összefüggésben a korosztályok elégedettségével. Szignifikáns kapcsolat van az idősök életszínvonalal való elégedettsége és a rendszerváltás utáni gazdaság működésének megítélése között (GAZDREU, N=2059). Az idősebbek minél elégedettebbek életszínvonalukkal, annál jobbnak tartják a rendszerváltozás utáni gazdaság működését (27. táblázat). A fiataloknál ez az összefüggés nem mutatható ki.

27. táblázat

A rendszerváltás utáni gazdaság működése és az idősök elégedettségének összefüggése

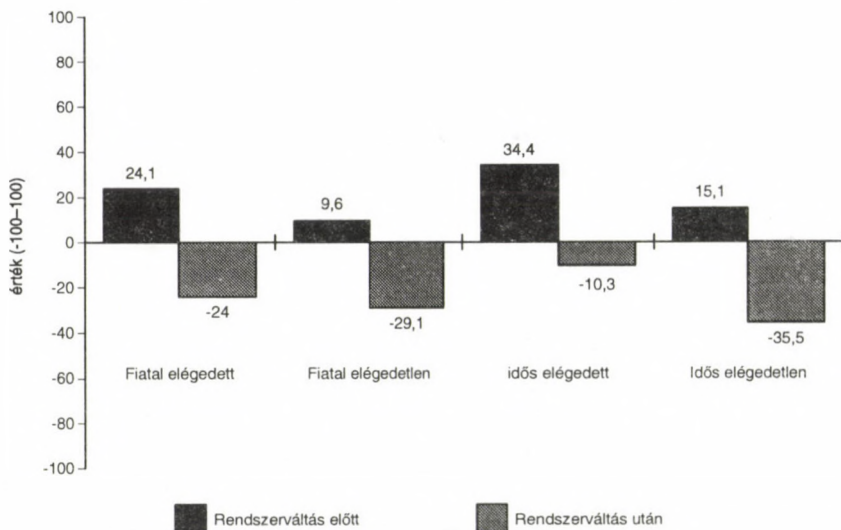
Dependent: IDOS1

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
GAZDREU	25.15063	0.2431	3.834	0.0002	0.05910

Attól függetlenül, hogy az egy főre jutó havi jövedelem felső deciliseiben a korosztályok elégedettsége és a rendszerváltás előtti gazdaság működésének megítélése között nincs kapcsolat, az előző gazdaság működését mindkét korosztály pozitívnak értékeli, szemben a rendszerváltozás utáni gazdasággal. Az előző gazdasági berendezkedés működését az idős (34,4) és a fiatal elégedettek (24,1) értékelik a legkedvezőbbnek. A jelenlegi gazdaság működését az idős elégedetlenek tartják a legrosszabbnak (-35,5). Az elégedettek között az idősekhez képest (-10,3) a fiatalok jóval negatívabb (-24) véleményt alkotnak (6. ábra).

6. ábra

Rendszerváltás előtt és rendszerváltás után a gazdaság működésének megítélése a felső decilisekben

Az értékrendszerhez kötődés vizsgálatából megállapítható, hogy az egy főre jutó havi jövedelem felső deciliseiben az idősebb elégedettek — a fiatal elégedettekhez/elégedetlenekhez hasonlóan — nem kötődnek az államszocialista értékrendhez, viszont az idős elégedetlenek esetében gyenge összefüggés tapasztalható.

A jövedelem- és pozícióvesztés megközelítésére elsőként a családok észlelt jövedelmi helyzetét vonjuk be. A fiatalok életszínvonalal való elégedettségéből a családok elmúlt 12 havi észlelt jövedelmi helyzete (CSAHMUL1) változó 8,1 százalékot, míg az idősebbeknél 21,3 százalékot magyaráz (28 táblázat). Az idős elégedetlenek között minél „lentebb” van valaki, annál inkább véli úgy, hogy romlott családjának anyagi helyzete.

28. táblázat

A család elmúlt 12 havi jövedelmi helyzetének és a felső decilisekben a fiatalok és az idősök elégedettségének kapcsolata

Dependent: FIATAL1, IDOS1

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
CSAHMUL1	0.16584	0.28521	4.025	0.0001	0.08134
CSAHMUL1	0.34807	0.46170	8.295	0.0000	0.21317

Meglepő viszont, hogy a fiatalok elégedettsége és a család várható 12 havi jövedelmi helyzete (CSAHJOV1) között nincs szignifikáns összefüggés. Ez hívja fel a figyelmet arra, hogy a fiatalok elégedettsége szorosan a jelenhez, a meglévő jövedelmi viszonyokhoz kapcsolódik, és nem kötődik a jövőbeni jövedelmi kilátásokhoz. Az idősebbek életszínvonallal való elégedettségében szerepet játszik — a fiatalokkal ellentétben — a család jövőbeni jövedelmi helyzetéről (CSAHJOV1) alkotott vélekedés, minél elégedettebbek annál pozitívabb várakozásaik vannak (29. táblázat).

29. táblázat

A család jövőbeni anyagi helyzetéről alkotott vélemények hatása az idősök elégedettségére

Dependent: IDOS1

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
CSAHJOV1	0.23891	0.32385	5.112	0.0000	0.10488

Az életszínvonalukkal elégedett fiatalok és idősebbek egyaránt nagymértékben elégedettek addigi életpályájukkal (E1EEPALY), és bizakodóak jövőjükkel kapcsolatban (30–31. táblázat). Meglepő, hogy az idősebbek életszínvonalal való elégedettségéből 43 százalékot magyaráznak a jövőbeni kilátások (E1EJOVO), azonban a fiataloknál ez az összefüggés csak 19 százalék (31. táblázat). A jövőbeni kilátások vizsgálata megerősíti, hogy a fiatalok elégedettsége jelenlegi helyzetükhöz kötődik.

30. táblázat

Az eddigi életút megítélésének összefüggése fiatalok és az idősök elégedettségével

Dependent: FIATAL1, IDOS1

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
E1EEPALY	0.10334	0.58155	9.644	0.0000	0.33820
E1EEPALY	0.09849	0.56056	10.788	0.0000	0.31423

31. táblázat

A perspektívakép hatása a fiatalok és az idősök elégedettségére

Dependent: FIATAL1, IDOS1

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
E1EJOVO	0.07252	0.43142	6.469	0.0000	0.18613
E1EJOVO	0.10266	0.65408	13.396	0.0000	0.42783

A munkanélküliségtől való félelem (E1FMFEL1) — az alkalmazottak és a vállalkozók esetében — nem függ össze egyik korosztály elégedettségével sem az egy főre jutó havi jövedelem felső deciliseiben.

A felső decilisekben levő fiatalok életszínvonallal való elégedettségét a gazdasági aktivitás (AKTIV) változó bevonása világítja meg, aminek hatása az idősebbek elégedettségében nem jelentkezik. A fiatalok életszínvonallal való elégedettségéből a gazdasági aktivitás 8,9 százalékot magyaráz (32. táblázat).

32. táblázat

A gazdasági aktivitás és a fiatalok elégedettségének kapcsolata

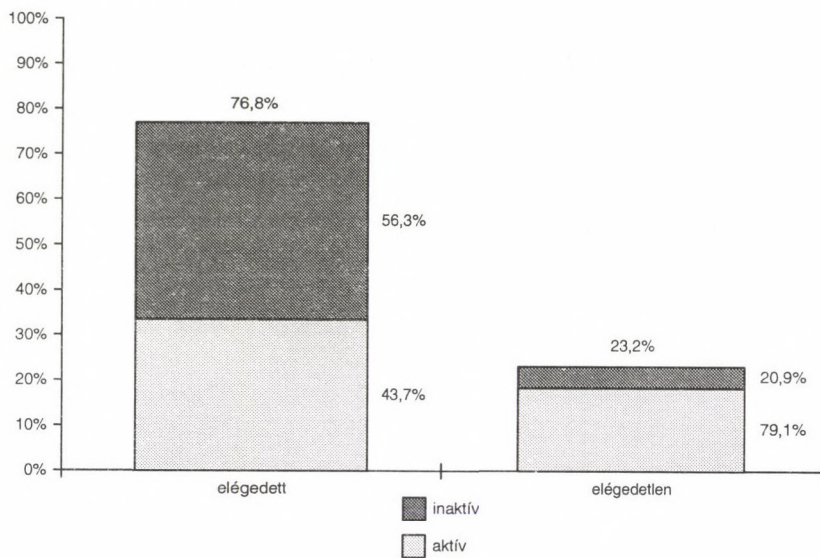
Dependent: FIATAL1

	B	Beta	T	Sig T	R.Square
AKTIV	-0.25304	-0.29933	-4.244	0.0000	0.08960

A fiatalok 23,2 százaléka állítja azt, hogy elégedetlen az életszínvonalával, az inaktívakon belül csak 10,1 százalék. Azaz az inaktív fiatalok az elégedettebbek, hiszen a fiatalok 76,8 százaléka mondja azt, hogy elégedett az életszínvonalával, viszont az inaktív fiatalok között 89,9 százalék (7–8. ábra).

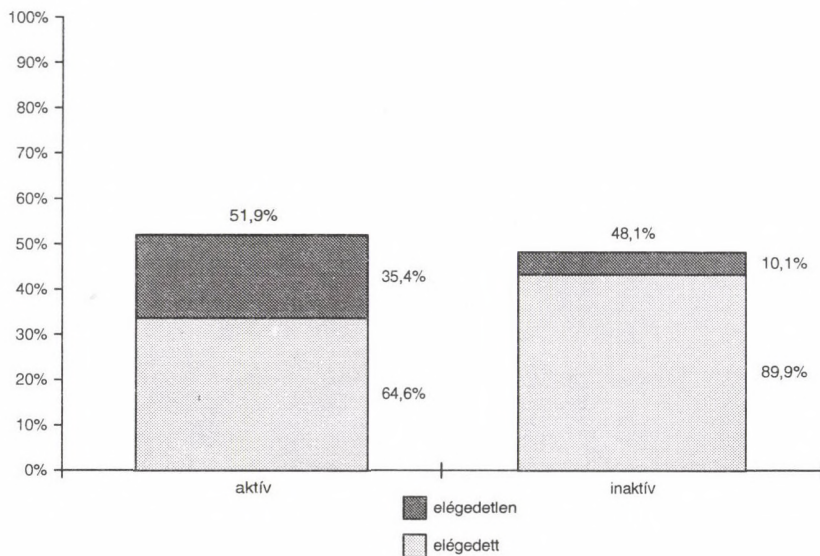
7. ábra

Az éleetszínvonalukkal elégedett és elégedetlen fiatalok aktivitása

8. ábra

Az aktív és az inaktív fiatalok éleetszínvonalukkal való elégedettsége

Összefoglalva elmondható, hogy a fiatalok elégedettsége az inaktív fiatalok elégedettségének a következménye. Véleményünk szerint az inaktív, *diák fiatalok jólétézete abból ered, hogy ők a „fent” levő családok védőszárnyai alatt vannak.* Természetesen az idősebbek nincsenek ilyen „védőburokban”, így az életviszonyok megpróbáltatásai jobban érintik őket. Az inaktivitás más beállítottságot, helyzetet jelent a „fent” levő fiataloknál, mint a „fent” levő időseknél. A „lent” levő fiataloknál a „védőburok”-hatás nem tud érvényesülni a családok rossz anyagi helyzete miatt.

Az egy főre jutó havi jövedelem felső deciliseiben az idősek tekintetében részben érvényesül hipotézisünk, mert az elégedetlenek kismértékben kötődnek az előző korszak értékrendjéhez, emellett jövedelem- és pozícióvesztést is éreznek. Az *idősek közül az elégedetlenek az értékek és a lehetőségek tekintetében feltehetően kevésbé tudtak illeszkedni az új körülményekhez, mint az elégedettek.* Ez a probléma további vizsgálatot igényel.

Az eddigiekből látható, hogy a rendszerváltás hatásai alapvetően nem korcsoportonként — bár bizonyos esetekben így is kimutathatóak —, hanem inkább az életszínvonallal való elégedettség és elégedetlenség törésvonala mentén jelentkeznek.

Összegzés, következtetések

A vizsgálat során azt tapasztaltuk, hogy az életszínvonallal való elégedettséget két tényező határozza meg:

1. az anyagi, jövedelmi helyzet;
2. a szubjektív, pszichikai beállítottság.

Hipotézisünket gyengíti, hogy kevésbé hat a tényleges anyagi helyzet, nagyobb mértékben viszont az, hogy az egyének milyennek ítélik meg anyagi helyzetüket a többséghez képest. Kiemelkedik a szubjektív tényezők közül — a bevezetőben jelzett „kitágított” életszínvonal-fogalomnak megfelelően — az addigi életúttal való elégedettség, és különösképpen a perspektíva létének vagy hiányának hatása az elégedettségre.

A rendszerváltás után a magyar társadalomban egyrészt érvényesül a relatív elégedettség, másrészt a relatív depriváció elmélete, azaz minden rétegben — ha eltérő mértékben is — jelentős az elégedettek, a középre húzók és az elégedetlenek aránya. Részben érvényesül hipotézisünk, azaz, akiknek jobbak az anyagi, jövedelmi viszonyai, azok elégedettebbek is.

A bevezetőben jeleztük, hogy a „fent” levők jövedelmeiket elsősorban a középrétegek rovására növelik, viszont a leszakadó középrétegek elégedettségi eloszlásgörbéi szimmetrikusak, nincsenek nagyobb arányban az elégedetlenek az elégedetteknel. Szerintünk erre a problémára a Runciman és Merton által egyaránt megfogalmazott tétel adhat választ. A középrétegek egy része nem a közvetlenül felette levő csoportot választja vonatkoztatási csoportnak, hanem a már deprivált helyzetben lévőket. A rendszerváltás során bekövetkező nagy veszteségeiket tudati-

lag a ténylegesnél kisebb mértékűnek élik meg. Merton — Bartont idézve — rámutat a tömegkommunikáció különleges szerepére, amely „a legjobban szenvedőket állítja a középpontba, s ezzel olyan vonatkoztatási csoportként állítja be őket, amelyhez képest a többi szenvedő önmagára nézve kedvező összehasonlítást tehet (Merton 1980: 86)”

A középrétegek egy része a romló anyagi körülményeik és a kapitalista viszonyok által normává emelt anyagi sikeresség között kialakuló disszonáns helyzet feloldására, lefelé választanak összehasonlítási csoportot, hogy ezáltal fenntarthassák középrétegbeli helyzetük érzetét, látszatát.

Feltételezésünk szerint a felső rétegeknél a relatív depriváció érvényesül. A „fent” lévők elégedettebbek ugyan, de egy részük alulértékeli önmagát, azaz a jövedelmek növekedési ütemét nem követi az elégedettségi mutatók emelkedése, mivel „felettük” levő személyeket választanak vonatkoztatási pontként.

Jegyzetek

- ¹ A második hipotézis problémafelvetése az első hipotézis elemzéséből következik.
- ² Az értékrendszerhez való kötődés tesztelésére használt négy változó elemszáma N=2059.
- ³ A két jövedelem-típus eloszlásgörbéinek hasonlósága miatt csak az egy főre jutó havi jövedelmi decilisek eloszlásgörbéit közöljük.
- ⁴ Ezt a problémát a 2. hipotézis keretében elemezzük.

Hivatkozások

- Campbell, A.—P E Converse—W. L. Rodgers 1976. *The Quality of American Life Perceptions, Evaluations, and Satisfactions*. New York: Russel Sage Foundation
- Hankiss Elemér—Manchin Győző 1976. Szempontok az élet „minőségének” szociológiai vizsgálatához. *Valóság*, 1976, 6.
- Hunyady György (szerk) 1973. *Szociálpszichológia*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó
- Kolosi Tamás 1977. *A tőkés osztályviszonyok fejlődéstendenciái az NSZK-ban*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó
- Kolosi Tamás—Papp Zsolt—Gombár Csaba—Pál László—Bara János 1980. *Réteghelyzet-rétegtudat*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó
- Kolosi Tamás—Róbert Péter 1992. *A rendszerváltozás társadalmi hatásai. Valóság* 2.
- Merton, Robert 1980. *Társadalomelmélet és társadalomstruktúra*. Budapest: Gondolat
- Róbert Péter—Sági Matild 1992. Amikor a sokkal jobb még mindig rossz. Szubjektív társadalmi helyzet Magyarországon nemzetközi összehasonlításban. *Szociológia Szemle* 4.
- Runciman, W. G. 1966. *Relative Deprivation and Social Justice*. London: Routledge and Kegan Paul
- Sobel, M. E. 1981. *Lifestyle and Social Structure*. London: Academic Press INC.

1. számú melléklet

(A TÁRKI által készített, általunk használt változók)

E1EEPALY: 134.1 Mennyire van megelégedve élete eddigi alakulásával, életpályájával?

E1EJOVO: 134.2. Mennyire van megelégedve jövőbeni kilátásaival?

E1EESZIN: 134.3. Mennyire elégedett életszínvonalával?

E1EJKELL: 142. Véleménye szerint egy olyan családnak, mint az Önöké, hány forintra lenne szüksége ahhoz, hogy megfelelő színvonalon megéljen?

E1JOSZ92: (92. március összes személyes jövedelem, nettó):

com e1josz92=e1jfmh92+e1jtb92+e1jszc92+e1jkmu92+e1jnye92+e1jrit92.

e1jfmh92=főmunkahelyi jövedelem 92

e1jtb92=társadalombiztosítási jövedelem 92

e1jszc92=szociális jövedelem 92

e1jkmu92=külön jövedelem 92

e1jnye92=nyereség, osztalék 92

e1jrit92=ritka jövedelem 92.

EGYFO92: (Egy főre jutó havi jövedelem):

com egyfo92=h1j92b/h1htsz92.

com h1j92b=h1josz92+(h11jovvht/6+h11jovosz/12)*1.13.

com h1josz=92h1jfmh92 + h1jtb92 + h1jac92 + h1jtra92 + h1jkmu92 + h1jnye92 + h1jrit92.

EGYFO92D: (Egy főre jutó havi jövedelmi decilis):

rank egyfo92 (NTILES (10) INTO egyfo92d.

H1EGOND: 95. Ön szerint inkább mindenki gondoskodik magáról, vagy az államnak kell mindenki számára biztosítani a megélhetést?

H1ETULAJ: 96. Ön szerint a magyar vállalatok számára az állami tulajdon vagy a magántulajdon a megfelelőbb gazdálkodási forma?

H1EJOVED: 94. Ön mivel ért egyet inkább? A jövedelmeknek egyenlőbbeknek kellene lenni, vagy a jövedelemkülönbségeknek nőniük kellene?

2. számú melléklet

(A TÁRKI változóiból általunk képzett változók)

ELETMIN1 (Regr factor score 1 for analysis 1):

factor (variables h1vingtv h1vnyarv h1vautov h1vhuto h1vmhuto h1vmikro h1vaumos h1vszítv
h1wideo h1vmosga h1vpc h1dryak5 h1hwc5 h1ltel5 h1lak5 (extraction pc / rotation norotate /
save regression (all eletmin)).

OBJH (Véleménynyilvánítás az objektívaltálunk helyzetéhez viszonyítva):

if (egyfo92d le 3 and eletsz3 eq 1) objh=1.

if (egyfo92d le 3 and eletsz3 eq 3) objh=2.

if (egyfo92d ge 8 and eletsz3 eq 1) objh=3.

if (egyfo92d ge 8 and eletsz3 eq 3) objh=4.

rec objhely (5=sysmiss).

val lab objh 1 „Aeglen” 2 „Aeleg” 3 „Feleglen” 4 „Feleg”.

OBJH2 (Véleménynyilvánítás az objektív helyzetéhez viszonyítva):

if (e1jos92d le 3 and eletsz3 eq 1) objh2=1.

if (e1jos92d le 3 and eletsz3 eq 3) objh2=2.

if (e1jos92d ge 8 and eletsz3 eq 1) objh2=3.

if (e1jos92d ge 8 and eletsz3 eq 3) objh2=4.

rec objh2 (5=sysmiss).

val lab objh2 1 „Aeglen” 2 „Aeleg” 3 „Feleglen” 4 „Feleg2”.

ALSO1 [(Elégedettség az alsóban (egy főre jutó jöv. decilis alapján))]:

com also1=objh.

rec also1 (1=0) (2=1) (else=sysmiss).

val lab also1 1 „eleg” 0 „nemeleg”.

ALSO2 [(Elégedettség az alsóban (személyes jöv. decilis alapján))]:

com also2=objh2.

rec also2 (1=0) (2=1) (else=sysmiss).

val lab also2 1 „eleg” 0 „nemeleg”.

FELSO1 [(Elégedettség a felsőben (egy főre jutó jöv. decilis alapján))]:

com felso1=objh.

rec felso1 (3=0) (4=1) (else=sysmiss).

val lab felso1 1 „eleg” 0 „nemeleg”.

FELSO2 [(Elégedettség a felsőben (személyes jöv. decilis alapján))]:

com felso2=objh2.

rec felso2 (3=0) (4=1) (else=sysmiss).

val lab felso2 1 „eleg” 0 „nemeleg”.

ELETPAL3 (Életpályával való elégedettség):

com eletpal3=e1eepaly.

rec eletpal3 (0 1 2 3=1) (4 5 6=2) (7 8 9 10=3).

val lab eletpal3 1 „nemeleg” 2 „is-is” 3 „eleg”.

ELETSZ3 (Életszínvonallal való elégedettség):

com eletsz3=e1eeszin.

rec eletsz3 (0 1 2 3=1) (4 5 6=2) (7 8 9 10=3).

val lab eletsz3 1 „nemeleg” 2 „is-is” 3 „eleg”.

KOR (Kérdezett kora):

com kor=e1aszul.

rec kor (62 thru 76=1) (42 thru 61=2) (else=sysmiss).

val lab kor 1 „fiatal” 2 „kozepkor” 3 „idos”.

ISK (Új iskolai végzettség):

com isk=e1iisk.

rec isk (1 2 3 4=1) (5 6=2) (7=3) (8 9=4).

val lab isk 1 „balatt” 2 „8alt” 3 „kozep” 4 „felso”.

ISKOLA (Hány osztályt végzett?):

com iskola=e1iisk.

rec iskola (1=0) (2=3) (3=5) (4=7) (5=8) (6=11) (7=12) (8=16) (9=17).

VALLAS (Vallásos-e?):

com vallas=e1xhivo.

rec vallas (1 2=1) (3 4=0).

val lab vallas 1 „igen” 2 „nem”.

ANYAGH (Anyagi helyzete a többséghez képest):

com anyagh=e1eszino.

rec anyagh (1 2=1) (3=2) (4 5=3) (9=sysmiss).

val lab anyagh 1 „rosszabb” 2 „tobbsege” 3 „öjobbö”.

ANYAGH1 (Anyagi helyzete a többséghez képest):

com anyagh1=anyagh.

rec anyagh1 (1=-1) (2=0) (3=1).

TELEP (Település jellege):

com telep=e1attip.

rec telep (1 2=1) (3 4=2) (5=3).

val lab telep 1 „kozseg” 2 „varos” 3 „Bp”.

KOR2 [(Életkor és az elégedettség a felső decilisekben (egy főre jutó jöv. decilis alapján))]:

if (objh eq 3 and kor eq 1) kor2=1.

if (objh eq 4 and kor eq 1) kor2=2.

if (objh eq 3 and kor eq 3) kor2=3.

if (objh eq 4 and kor eq 3) kor2=4.

rec kor2 (5=sysmiss).

val lab kor2 1 „Feleglen” 2 „Feleg” 3 „leleglen” 4 „leleg”.

KOR3 [(Életkor és az elégedettség a felső decilisekben (személyes jövő decilis alapján))]:

if (objh2 eq 3 and kor eq 1) kor3=1.

if (objh2 eq 4 and kor eq 1) kor3=2.

if (objh2 eq 3 and kor eq 3) kor3=3.

if (objh2 eq 4 and kor eq 3) kor3=4.

rec kor3 (5=sysmiss).

val lab kor3 1 „Feleglen” 2 „Feleg” 3 „leleglen” 4 „leleg”.

FIATAL1 [Fiatalok elégedettsége a felsőben (egy főre jutó jövő decilis alapján)]:

if (kor eq 1 and felso1 eq 0) fiatal1=0.

if (kor eq 1 and felso1 eq 1) fiatal1=1.

recode fiatal1 (3=sysmiss).

val lab fiatal1 0 „Feleglen” 1 „Feleg”.

IDOS1 [(Idősek elégedettsége a felsőben (egy főre jutó jövő decilis alapján))]:

if (kor eq 3 and felso1 eq 0) idos1=0.

if (kor eq 3 and felso1 eq 1) idos1=1.

recode idos1 (3=sysmiss).

val lab idos1 0 „leleglen” 1 „leleg”.

FIATAL2 [(Fiatalok elégedettsége a felsőben (személyes jövő decilis alapján))]:

if (felso2 eq 0 and kor eq 1) fiatal2=0.

if (felso2 eq 1 and kor eq 1) fiatal2=1.

rec fiatal2 (3=sysmiss).

val lab fiatal2 0 „Feleglen” 1 „Feleg”.

IDOS2 [(Idősek elégedettsége a felsőben (személyes jövő decilis alapján))]:

if (felso2 eq 0 and kor eq 3) idos2=0.

if (felso2 eq 1 and kor eq 3) idos2=1.

rec idos2 (3=sysmiss).

val lab idos2 0 „leleglen” 1 „leleg”.

REGAZD (Rendszerváltás előtt a magyar gazd. működése):

autorecode /variables h1evolel/ into jel.

com j=jel.

rec j (1 4=sysmiss) (2=1) (3=-1).

com regazd=j*h1evoljo.

REGAZD1 (Rendszerváltás előtt a gazd. működése):

com regazd1=regazd.

rec regazd1 (-100 thru -50=1) (-49 thru 0=2) (1 thru 50=3) (51 thru 100=4).

val lab regazd1 1 „nagyonro” 2 „rossz” 3 „jo” 4 „nagyonjo”.

GAZDREU (Magyar gazd. működése a rendszerváltás után):

autorecode /variables h1emosel/ into je.

com j1=je.

recode j1 (1 4=sysmiss) (2=1) (3=-1).

com gazdreu=j1*h1emosjo.

GAZDREU1 (Gazdaság működése a rendszerváltás után):

com gazdreu1=gazdreu.

recode gazdreu1 (-100 thru -50=1) (-49 thru 0=2) (1 thru 50=3) (51 thru 100=4).

val lab gazdreu1 1 „nagyonro” 2 „rossz” 3 „jo” 4 „nagyonjo”.

GAZD6 (Hogyan változott a gazdaság működése?):

if (gazdreu1 ge 3 and regazd1 le 2) gazd6=1.

if (gazdreu1 le 2 and regazd1 ge 3) gazd6=2.

if (gazdreu1 le 2 and regazd1 le 2) gazd6=3.

if (gazdreu1 ge 3 and regazd1 ge 3) gazd6=4.

rec gazd6 (1=1) (2=2) (3 4=3).

val lab gazd6 1 „javult” 2 „rosszabb” 3 „nemvalt”.

GAZD7 (Hogyan változott a gazd. működése?):

com gazd7=gazd6.

rec gazd7 (1=1) (2=-1) (3=0).

CSAHMULT (Család anyagi helyzete az elmúlt 12 hónap):

com csahmult=e1eszint.

rec csahmult (1 2=1) (3=2) (4 5=3) (9=sysmiss).

val lab csahmult 1 „romlott” 2 „nemvalt” 3 „javult”.

CSAHMUL1 (Család anyagi helyzete az elmúlt 12 hónap)

com csahmul1=csahmult. rec csahmul1 (1=-1) (2=0) (3=1).

CSAHJOVO (Család anyagi helyzete a következő 12 hónap):

com csahjovo=e1eszinj.

rec csahjovo (1 2=1) (3=2) (4 5=3) (9=sysmiss).

val lab csahjovo 1 „romlott” 2 „nemvalt” 3 „javult”.

CSAHJOV1 (Család anyagi helyzete a következő 12 hónap):

com csahjov1=csahjovo.

rec csahjov1 (1=-1) (2=0) (3=1).

